

підприємства, елеватори, олійно-жирові заводи, автотранспортні і торговельні підприємства та ін.

Отже, олійно-жирова промисловість України має ряд перспектив та можливостей, сучасний ринок олії характеризується високим рівнем конкуренції, але для підвищення конкурентоспроможності підприємствам потрібно розв'язати ряд задач.

Література

1. Бурка А. Рынок подсолнечника Украины: состояние, тенденции, перспективы // Олійно-жировий комплекс. – 2008. – № 1. – С. 21 – 25.
2. Васина Е. Инвестиционная привлекательность масложировой отрасли Украины // Олійно-жировий комплекс. – 2008. – № 12. – С. 8 – 10.
3. Економічна діагностика: Навчальний посібник / За ред. Т.Ф. Косянчук – Львів: Новий світ – 2000, 2007. — 452 с.
4. Листопад В. Украина на мировом рынке подсолнечного масла: анализ 2007/08 МГ и перспективы на 2008/09МГ // Олійно-жировий комплекс. – 2008. – № 4. – С. 17 – 21.
5. Пантелеєв В.Д. Оцінка конкурентоспроможності підприємства (методологія простого рішення) // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – № 2. – С. 10 – 15.
6. Яблонский В. Влияние мирового финансового кризиса на инвестиционную привлекательность масложировой отрасли Украины // Олійно-жировий комплекс. – 2008. – № 4. – С. 7 – 11.

Надійшла 18.05.2009

УДК 351

О. Ю. РУДНЄВА, В. А. ТЕСЛЮК

Автомобільно-дорожній інститут Державного вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Проведено аналіз розвитку соціальної політики України протягом останніх років; виявлені негативні явища, які виникли внаслідок світової фінансової кризи; зроблений прогноз та розглянуті можливі резерви для подальшого розвитку соціальної сфери України, а також запропоновано шляхи мінімізації негативних соціальних наслідків економічної кризи.

The analysis of development of social policy of Ukraine during the last years has been conducted; the negative phenomena which arose up as a result of world financial crisis were found out; a prognosis was done and the possible backlogs for subsequent development of social sphere of Ukraine was considered, and also the ways of minimization of negative social consequences of economic crisis were offered in the article.

Економічна криза, що виникла наприкінці 2008 року, стала досить складним переломним моментом як для світової економіки в цілому, так і для української зокрема. Офіційні прогнози протягом останнього часу свідчать про те, що вона справлятиме подальший негативний вплив на фінансову систему України, впливатиме на дефіцит платіжного балансу поточного року, на його подальше зростання в умовах падіння світових цін на продукцію українського експорту, сприятиме скороченню прямих, портфельних та фінансових інвестицій і може призвести до девальвації гривні.

Серед найбільш відчутних проявів кризи можна визначити загострення платіжно-розрахункової системи та кризу банківської ліквідності, зменшення доходів бюджету та валютних надходжень при значному накопиченні зовнішньої та внутрішньої заборгованості. Прискорений спад виробництва та обсягів інвестицій, що є одними з домінуючих моментів кризової ситуації, призводять до скорочення імпорту та експорту, зменшення реальних доходів та рівня життя населення, що, в свою чергу, потягне за собою ускладнення на ринках праці та капіталу.

Ускладнення ситуації в економічній і політичній сферах життя викликають загрози та ризики в сфері соціального захисту населення України. Перш за все, вони стосуються загострення соціальної напруженості в суспільстві внаслідок затримок заробітної плати, суттєвого зниження життєвого рівня працівників. Підвищується рівень структурного безробіття, насамперед, в металургійній галузі, у сфері видобутку коксівного вугілля, харчовій, будівельній промисловості, у транспортній та машинобудівній галузях, відбувається масове відправлення працівників у безстрокові неоплачувані відпустки. Погіршується ситуація на ринках праці у зв'язку з поверненням трудових мігрантів, починається «заморожування» або зниження заробітної плати, погіршення умов, охорони та організації праці, зростає інтенсивність та експлуатація праці.

Аналіз публікацій свідчить про те, що на сьогоднішній день в роботах наукових дослідників існують різні погляди на проблему розв'язання загострень, що виникають в соціальній сфері України.

Проблеми соціального захисту населення досліджували Ткаченко В.А., Новікова О.Ф., Амоша А.І., Машталер Т.В., Лукашевич Н.В., Пікалова Г.А. та інші.

Так, в роботах Ткаченко В.А. розглянуті основні проблеми управління соціально-економічними системами в перехідному періоді та запропоновані критерії показників соціального розвитку суспільства, виділені соціальні проблеми, які в ньому виникають, розроблені методи їх вирішення задля досягнення запланованих станів і параметрів соціальних відносин [1].

Аналізу питань соціального захисту працівників приділили велику увагу Новікова О.Ф. та Амоша А.І., в основу якого лягла розробка стратегії державного регулювання соціальних процесів [2].

В дослідженні Лукашевича Н.В. було виявлено, що глобалізація соціально-трудова відносин і соціального захисту дозволяє поглиблювати міжнародний поділ праці, більш ефективно розподіляти кошти, сприяє підвищенню якості трудового життя, розширенню життєвих перспектив населення (при більш низьких витратах на ці цілі). Ще одна перевага глобалізації – економія на масштабах виробництва, що потенційно може призвести до скорочення витрат і зниження цін, до стійкого економічного росту, підвищення рівнів зайнятості і життя [3].

Проте огляд досліджень свідчить про те, що проблема перспективи розвитку соціальної політики в умовах економічної кризи лишається відкритою. Це стосується як теоретичного, так і методичного рівнів. Сьогоднішні реалії диктують необхідність розстановки чітких стратегічних пріоритетів щодо подальшого розвитку соціальної політики України, а також розробки шляхів її збалансованого функціонування в несприятливих економічних умовах.

Ціль дослідження полягає в аналізі розвитку соціальної політики України протягом останніх років, виявленні негативних явищ, які виникли внаслідок світової фінансової кризи, а також прогнозуванні та пошуку шляхів і резервів подальшого розвитку соціальної сфери України за несприятливих умов.

Зміна векторів соціальної політики суттєво впливає на зміну якості життя українців. У 2008 році збереглися тенденції активного зростання номінальних доходів населення. За офіційними даними Держкомстату, в січні – листопаді 2008 року порівняно з відповідним періодом попереднього року номінальні доходи населення зросли на 40,1%. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, збільшився на 39,8%. У розрахунку на одну особу за листопад 2008 року він становив 1225,0 грн. У структурі доходів населення заробітна плата в листопаді (порівняно з листопадом 2007 року) становила 42,4%, а соціальна допомога – 39,0% [5].

Соціальний ефект високих темпів зростання номінальної заробітної плати послаблюється також значною диференціацією її рівнів за видами економічної діяльності та регіонами. Найвищий рівень оплати праці спостерігався на підприємствах авіаційного транспорту та у фінансових установах, а серед промислових видів діяльності – у виробництві коксу, продуктів нафто-перероблення та в добуванні паливно-енергетичних корисних копалин, де заробітна плата працівників перевищила середній показник по економіці в 1,5 – 2,1 рази [5]. Не менш значною залишається диференціація заробітної плати по регіонах. Як і раніше, середній розмір заробітної плати в усіх регіонах у 2 – 5 разів був вищим за прожитковий мінімум для працездатної особи. Фактично мешканці регіонів отримують заробітну плату в 2,1 – 2,3 рази меншу, ніж мешканці столиці.

Протягом 2008 року характерною ознакою соціальної політики в нашій державі була загальна тенденція збільшення частки видатків соціального спрямування у видатках зведеного бюджету України. Після певного зниження в 2006 – 2007 роках, частка цих видатків, до яких відносяться видатки на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, спорт, сім'ї, дітей, молодь та житлово-комунальну сферу, в першому півріччі 2008 року сягнула рекордної величини – понад 61 %. (рис. 2).

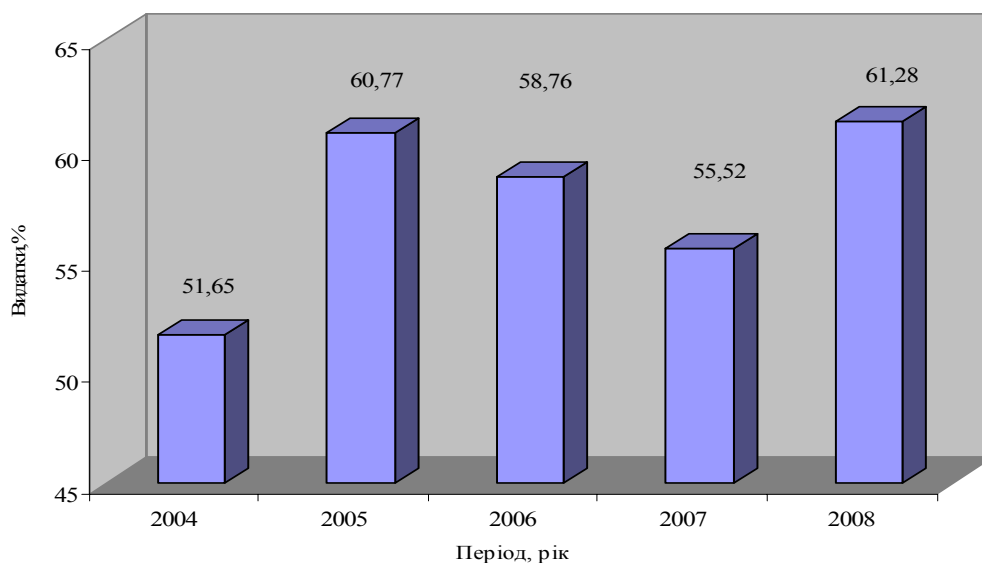

Рис. 2. Частка видатків соціального спрямування у Зведеному бюджеті у 2004 – 2008 роках [6]

Упродовж останніх трьох років відбувалося постійне підвищення розмірів та доплат для пенсіонерів. З вересня 2008 року здійснено перехід до третього етапу єдиної тарифної сітки з оплати праці працівників бюджетної сфери, що означає підвищення зарплат майже на 10%. Безпосередньо видатки на соціальний захист становили в середньому 26,5% від загальної суми видатків, зазначеної у консолідованому бюджеті України. У першому півріччі 2008 року видатки на соціальний захист становили 8% ВВП, що на 1,2% більше, ніж у 2007 р. [5].

Покажемо щодо реальної ефективності системи соціального захисту в Україні є те, що для забезпечення бюджетного збалансування Законом України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» було зупинено дію 102 законів у соціальній сфері. За деякими оцінками, загальна «вартість» цих законів для бюджету сягає 105 млрд грн, у той час як фінансування з державного бюджету 2008 року передбачене в обсязі 30 млрд гривень.

За даними Національного банку України, лише 63 бюджетні програми, що становить 7,1% від усієї кількості, фінансувалися в повному обсязі. Зовсім не було розпочато виконання 139 програм, а асигнування для 50 програм було менше за обсяг, запланований на цей період. Під недостатнє фінансування потрапили програми охорони здоров'я, заходи з підтримки соціального захисту дітей, інформатизації освітніх установ, державної підтримки вугільних шахт, заходи з охорони праці та підвищення рівня техніки безпеки тощо.

Торкаючись проблеми ризиків та обмежуючих макроекономічних умов прогнозного періоду, які залишаються проблемними у 2009 – 2010 роках, на думку науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, слід відзначити наступні [6].

Таблиця 1

Ризики прогнозу соціально-економічного розвитку України

Ризик	Причини виникнення ризику
1	2
Ризик в реальному секторі економіки	<ul style="list-style-type: none"> – ситуація політичної нестабільності стала вагомим чинником спаду інвестиційної активності як з боку вітчизняних виробників, так й іноземних інвесторів, що гальмуватиме стабілізаційні процеси; – застосування для українських товаровиробників на російському ринку антидемпінгових заходів та обмежень на продовольчу продукцію, що посилить скорочення виробництва та експорту продукції харчової промисловості; – збереження несприятливої для українських експортерів кон'юнктури на світових ринках металу та хімічної продукції поглиблюватиме рецесію національної економіки; – відсутність просування в напрямі реструктуризації, затримка із створенням базису інституційної інфраструктури, яка орієнтована на забезпечення доступу середнього й малого бізнесу до фінансових, інноваційних та кадрових ресурсів розвитку, призводитиме до тривалого зниження потенціалу відновлення економічного зростання; – гальмування структури зрушень у сфері послуг та економіці України в цілому внаслідок стихійного відтоку іноземного капіталу.
Ризики бюджетної політики	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення з боку державного сектора обсягів залучення зовнішніх кредитів (переважно стабілізаційних кредитів міжнародних фінансових організацій) призводитиме до накопичення зовнішнього боргу; – стрімке зростання заборгованості із заробітної плати при недостатньому наповненні дохідної частини державного бюджету; – скорочення видатків та секвестр бюджету стане наслідком зменшення доходів, зайнятих у бюджетній сфері з відповідним негативним мультиплікативним ефектом.
Ризики монетарної політики	<ul style="list-style-type: none"> – девальвація та стрімкі коливання обмінного курсу гривні; – скорочення кредитування реального сектора негативно впливатиме на рівень достатності обігових коштів підприємств та організацій, скоротить їх інвестиційні можливості та можливості отримання прибутку; – перевищення оптимальних розмірів зовнішнього боргу (держави та корпоративного сектора); – збереження негативного торговельного сальдо разом із обмеженим припливом надходжень валюти за фінансовим рахунком платіжного балансу (внаслідок погіршення інвестиційного клімату в Україні) створюватиме подальший значний тиск на гривню у бік девальвації;

Ризик	Причини виникнення ризику
1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – неспроможність уряду запровадити ринкові механізми цінового регулювання, підвищення облікової ставки внаслідок прискорення інфляційних процесів; – значне послаблення долара і зростання нестабільності на міжнародних валютних ринках.
Ризики зовнішньоторговельної політики	<ul style="list-style-type: none"> – суттєве погіршення умов торгівлі у 2009 році внаслідок стрімкого зменшення світових цін на продукцію металургійної та хімічної промисловості та подальшого зростання цін на імпортований газ; – відмова від номінального якоря – стабільного обмінного курсу в умовах хронічного погіршення рівня зовнішньоекономічної рівноваги; – можливість наростання нового глобального протистояння між Сходом і Заходом внаслідок відносної зміни гео економічного балансу сил на світовій арені (посилення ролі Азії у світовій економіці). За цих умов може значно ускладнитися використання Україною переваг свого гео економічного положення як транзитної держави. Крім того, це вимагатиме істотного збільшення витрат на оборону з відповідною структурною корекцією розвитку всієї економіки; – можливість масштабного наростання глобальних екологічних проблем, що зумовить прийняття світовим співтовариством значно жорсткіших екологічних стандартів. Це може призвести до того, що деякі галузі економіки України опиняться під тиском серйозних обмежень і тенденцій структурної корекції в світовій економіці. За таких умов замість вирівнювання торговельного балансу та балансу поточних операцій може спостерігатися зростання їх розриву та девальваційні тенденції національної валюти, які не можуть не призвести до підвищення рівня дефлятора ВВП і, відповідно, зниження реальних темпів росту ВВП.
Ризики соціальної політики	<ul style="list-style-type: none"> – очікуються значні ризики дисбалансів товарних та фінансових потоків на споживчому ринку, що зумовлено значно нижчими темпами реальної середньомісячної заробітної плати і наявних доходів населення внаслідок нереалізованих очікувань громадян щодо забезпечення узгодженості між мінімальними соціальними стандартами, зокрема, внаслідок збереження постійного відхилення мінімальної заробітної плати, пенсії від прожиткового мінімуму, а також при не впровадженні другого і третього етапів Єдиної тарифної сітки для працівників соціальної сфери; – нижчі темпи зростання реальних наявних доходів населення у 2009 році порівняно з попередніми роками стануть стримуючим фактором розвитку споживчого ринку, залишиться інерція у споживанні населення.

Наведені прогнози сьогодні знайшли підтвердження в реальному житті. Як наслідок кризи, вже зараз скорочуються надходження продовольчих та паливних ресурсів, що утворює певні проблеми для функціонування ключових систем життєзабезпечення. Прискорюється падіння промислового виробництва. В результаті скорочується прошарок середнього класу, що суттєво погіршує соціальну структуру суспільства та посилює соціально проблемну диференціацію за рівнем доходів, підвищує рівень бідності працюючих тощо.

Пріоритетом проведення реформ в економічній сфері в умовах економічної кризи має стати розвиток інноваційних, конкурентоспроможних галузей економіки шляхом значних капіталовкладень.

З метою мінімізації негативних наслідків кризи української економіки має формуватися сприятливе інституційне середовище для розвитку підприємництва як важливого чинника протидії процесам зростання безробіття та забезпечення гідного рівня життя працездатного населення. Для цього необхідно:

- 1) удосконалити нормативно-правову базу у сфері підприємницької діяльності (можливо, тимчасово на 2009 – 2010 рр. суттєво спростити процедури започаткування та ведення бізнесу);
- 2) прийняти для суб'єктів малого підприємництва законодавчу норму укладання довгострокових

договорів оренди державного і комунального майна строком не менше ніж на 5 років;

3) прискорити завершення запровадження принципу «єдиного вікна» при здійсненні державної реєстрації суб'єктів господарювання та постановки їх на облік у відповідних органах, упорядкувати систему та мінімізувати витрати підприємців при видачі документів дозвільного характеру;

4) запровадити механізм піднесення в суспільстві ролі малого підприємництва як важливого фактору формування середнього класу, розробити заходи для реалізації наявної зростаючої мотивації населення щодо підприємницької діяльності;

5) активізувати програми підтримки підприємництва та відшкодування відсотків за кредитами.

Мінімізації негативних соціальних наслідків економічної кризи також могла б сприяти злагоджена робота центральних та місцевих органів виконавчої влади, спрямована на запровадження ефективної тарифної системи оплати праці працівників на підприємствах; удосконалення статистики бідності; формування підвалин для становлення середнього класу; удосконалення системи регулювання заробітної плати на основі колективних договорів і тарифних угод у системі соціального партнерства; усунення невідповідності високої диференціації в оплаті праці за категоріями та професіями працівників, галузей та регіонів; перегляд існуючої шкали ставки податку на особисті доходи з поверненням до прогресивної шкали податків; збільшення прозорості економіки за рахунок суттєвого зменшення її тіньового сектора; розробка механізму визначення потреби економіки країни в кадрах на перспективу, на основі якого можна було б формувати державні замовлення на підготовку кадрів, виходячи з фінансових можливостей держави; створення умов для оздоровлення депресивних регіонів; реформування організаційної структури органів державної виконавчої влади, що реалізують завдання соціальної політики; вдосконалення системи державних соціальних стандартів та адаптація національного законодавства в соціально-трудовій сфері до вимог законодавства ЄС; налагодження дієвого контролю з боку сторін соціального партнерства за відповідністю положень колективних договорів вимогам чинного законодавства; підвищення ефективності системи матеріальної та моральної мотивації праці.

Отже, проблема прогнозування та виявлення негативних явищ в соціальній політиці України, які стали наслідком світової фінансової кризи, а також пошуку шляхів і стратегічних напрямків подальшого розвитку соціальної сфери за несприятливих сьогоденних умов вимагає більш поглибленого аналізу і розробки системи заходів щодо її збалансованого функціонування.

В контексті пошуку Україною власного соціального стратегічного курсу основними напрямками забезпечення ефективності системи соціального захисту населення повинні стати: рівний доступ для всіх учасників ринку для надання соціальних послуг; підвищення якості соціальної допомоги та здешевлення соціальних послуг; створення єдиної інформаційної бази в системі соціального захисту населення; проведення реформування податкового законодавства.

Література

1. Ткаченко В. А. Проблемы управления социально-экономическими системами в переходный период. – Донецк, 1997. – 202 с.
2. Новикова О. Ф., Амоша А. И., Новак И. Н. и др. Социальные проблемы: оценки и пути решения. Книга 1. Социальная защита трудящихся. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1995. – 327 с.
3. Лукашевич Н. В. Рынок рабочей силы в контексте новой экономической программы // Персонал. – 1995. – № 1. – С. 45 – 60.
4. Державний комітет статистики України [Електронний документ]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Социальная защита населения в Украине [Електронний документ]. – Режим доступа: <http://www.glavbukh.ua>
6. Гнибіденко І. Соціальна політика в Україні в умовах світової фінансової кризи // Соціальне страхування: проблеми, коментарі, відповіді. – 2008. – № 8. – С. 4 – 8.
7. Полтавець Д. Соціальна політика. Теми та підходи: Пер. з англ. – К., 2000. – 400 с.
8. Лук'янова Н. Л. Державна соціальна служба потребує реформування // Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді. – 2008. – № 7. – С. 74 – 75.

Надійшла 07.05.2009